

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ

УДК 111. 1:78

Л. Д. ОРОНОВСЬКА

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ОНТОГЕНЕЗУ В МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ

Висвітлюється сучасний підхід до музично-естетичного виховання. Разом з інноваційним досвідом педагогів потребує включення в елементи навчального процесу використання прогресивних традицій, на які багата українська музична педагогіка. У навчанні відбувається виховання особистості, її духовне збагачення, зростає її моральний потенціал, проявляються і закріплюються в конкретному соціумі позитивні риси характеру школярів.

Ключові слова: *перцепція, онтогенез, традиція.*

Л. Д. ОРОНОВСЬКА

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ОНТОГЕНЕЗА В МУЗЫКАЛЬНО- ЭСТЕТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ

Освещается современный подход к музыкально-эстетическому воспитанию. Вместе с инновационным опытом педагогов требует включения в элементы учебного процесса использования прогрессивных традиций, на которые богата украинская музыкальная педагогика. В учебе происходит воспитание личности, ее духовное обогащение, растет ее моральный потенциал, проявляются и закрепляются в конкретном социуме позитивные черты характера школьников.

Ключевые слова: *перцепция, онтогенез, традиция.*

L. D. ORONOVSKA

MODERN ASPECTS OF ONTOGENESIS OF MUSICALLY AESTHETICALLY BEAUTIFUL EDUCATION

The modern going near musically aesthetically beautiful education, next to innovative experience of teachers, requires plugging in the elements of educational process of the use of progressive traditions which rich Ukrainian musical pedagogics is on. In the process of studies there is education of personality, it spiritual enriching, grows it moral potential, prove and positive character of schoolboys traits are fastened in concrete sociume.

Key words: *perception, onthogenesis, tradition.*

Музично-естетичне виховання спрямоване на виховання емоційного ставлення до музичних творів шляхом «переведення з сфери незначних і незрозумілих або тих, які мають негативну значимість через свою «незрозумілість» і складність у розряд естетичного значимих, емоційно усвідомлених» [4, с. 25]. Це зумовлено тим, що вони своєю високою ідейністю і

духовністю здатні позитивно впливати на емоційно-ціннісне відношення учнів до своїх традицій, Батьківщини та всього світу.

Проблема сприйняття музики є однією із ключових в системі музичного виховання, на що вказували у своїх працях Д. Кабалецький, О. Апраксина, Л. Коваль, Г. Падалка, О. Рудницька та ін. Перцепція музичного мистецтва естетична за своєю природою і наближається до процесу мислення здатністю трансформації образу з метою надання йому вигляду, придатного для прийняття рішення. Такі перетворення, часто неусвідомлювані, можуть сприяти вирішенню завдань, які стоять перед суб'єктом. Таким чином, сприйняття – це не пасивне копіювання миттєвої дії, а живий творчий процес пізнання.

Мета статті – проаналізувати одне із питань музичної педагогіки про відповідність знань учнів, одержаних в результаті опанування музичного мистецтва, сучасним вимогам національного виховання.

М. Ляшенко, досліджуючи процес сприйняття музики, вказує на те, що повноцінне музичне сприйняття властиве особистості не апріорно. Воно є синтезом «розвинених перцептивних уявлень, сенсорної чутливості, тонкої спостережливості, специфічних інтелектуальних та творчих якостей» і відбувається «протягом тривалого часу в процесі цілеспрямованої педагогічної роботи» [6, с. 173]. Отже, у процес перцептивності обов'язково включаються життєвий досвід, індивідуальні психологічні якості особистості, наявні смаки, духовний світ індивіда загалом.

О. Сапожнік відзначає: «При взаємодії суб'єкта з об'єктом в мистецтві відбувається формування людини як суб'єкта певного творчого процесу, а деякою мірою, як суб'єкта культури-історичного процесу» [12, с. 11].

Питання про взаємозв'язки між музикою і суб'єктом складне і суперечливе. Музика завжди впливає на людину в єдності змісту і форми, її безпосередній цілісності. Зміна музичного звучання викликає в слухача нове переживання, що виникає внаслідок сприйняття музичних образів, створених за допомогою певних засобів виразності. Деякі з них виражені яскравіше і домінують, але, перебуваючи у різноманітних гармонічних комбінаціях, завжди впливають на людину в своєму комплексі. Отже, сприйняття навіть найпростіших музичних творів – це складний процес. Разом з тим загальновідомим є факт раннього емоційного відгуку дитини на музику.

Музика потребує від сприймаючого здатності відчувати красу мистецьких образів і осмислювати свої переживання, тобто вести з музикою своєрідне діалогове спілкування. Наявність такої діалогічної основи сприйняття сприяє формуванню у слухача оригінального стилю мислення, яке характеризує і ставлення до мистецького твору, і переконструювання його (слухача) емоційної сфери та свідомості. Г. Панкевич зазначає, що «музику, як і людину, неможливо зрозуміти та сприймати з позицій нейтрального аналізу – її осягнення потребує звернення до «Я» та до спілкування з ним» [9, с. 101].

Таким чином, повноцінне спілкування з музикою є нездійсненним без «включення в роботу» самосвідомості. Ідеальні уявлення, ціннісні орієнтації, погляди, судження не можуть скластися без емоційної естетичної значимості для особистості тих чи інших явищ, тобто коли ці явища не зумовлюють музично-естетичних емоцій, почуттів, не отримують потім певних смакових переваг. Інакше кажучи, сприйняття музики тісно пов'язано із завданням формування музично-естетичного смаку. Під естетичним смаком ми розуміємо здатність чуття, розуміння і оцінки естетичних явищ. Він становить діалектичну єдність і взаємодію розуму та почуттів, що опираються на певні уявлення про мистецтво та світ і ґрунтуються на відповідному суспільно-естетичному ідеалі. Свобода смаку пролягає в межах цих уявлень і зумовлена своєрідністю життєвого досвіду, характеру особистості тощо. Проблема виховання естетичного смаку – одна з найважливіших сторін естетичного виховання. Від рівня розвитку естетичного смаку залежить повноцінність сприйняття мистецтва, проникнення в його ідейно-художню суть.

Але, на жаль, ще не у всієї нашої молоді достатньо розвинений естетичний смак. Великою популярністю в неї користуються такі музичні шлягери, художні якості яких досить низького рівня. До них, наприклад, можна віднести багато естрадних пісень, в яких панує штамп – текстовий, емоційний та психологічний, панує сумна одноманітність, загалом – пригнічуюча відсутність чуття і смаку. Серед молодих слухачів радіо та телебачення чимало й

таких, які виключають його, вже почувши, що прозвучать «симфонія», «соната», «квартет» тощо.

Величезну роль у вихованні школярів відіграє народнопісенна творчість. Це, зокрема, визнавали і визнають найбільші музично-культурні авторитети. М. Глінка говорив, що «музику творить народ, а композитори її лише аранжують». Д. Шостакович писав: «Народна музика в повному розумінні слова очищує дух, дарує зразки найвищого смаку, зображальності, майстерності. Пропаганда кращих зразків народної музики – справа винятково важлива. Результати негайно позначаються і на композиторській практиці, і на «перебудові» смаків широкої слухацької аудиторії» [7, с. 102].

Визначальне значення народна пісня мала в поглядах українських композиторів і педагогів М. Лисенка, Ф. Колесси, М. Леонтовича, К. Стеценка, П. Козицького, С. Людкевича та багатьох інших. Лише чого вартує думка М. Лисенка, яка пройшла більше ніж через століття в педагогічній діяльності вітчизняних корифеїв музичного виховання: «Наша пісня в широкому світі європейському занадто молода, свіжа, нова – їй належить будучина... А поки що ... вчиться на сірій свитині, на грубій сорочці, на дьогтяних чоботях: там бо душа божа сидить» [5, с. 272].

Ще в школі закладаються основи музичного смаку і ведучу роль в цьому процесі відіграє учитель музики та музичного мистецтва. Зрозуміло, щоби прищепити учням смак до справжнього мистецтва педагог сам повинен володіти високим художнім смаком. О. Апраксина відзначала: «Добрий музичний смак означає, що його володар здатен відчувати естетичну радість, насолоду від дійсно прекрасних творів. Інші твори можуть викликати активну неприязнь (якщо вони претендують на свою значимість) або сприйматися, не залишаючи жодного помітного сліду в душі слухача» [2, с. 174].

Стосовно підлітків варто зазначити, що саме в цьому віці відбувається активне формування музичних смаків та інтересів. О. Сапожнік, зокрема, наголосив, що «у підлітковому віці рівень нормативного відношення до мистецтва визначається характером інтересів і потреб учнів у спілкуванні з мистецтвом» [11, с. 12]. Характер же інтересів і потреб підлітків обмежується, як правило, легкою, естрадною музикою. Вона простіша для сприйняття, адже не вимагає серйозних розумових витрат, а тому не здатна повною мірою сприяти повноцінному естетичному розвитку особистості. Аналізуючи процес сприйняття музичних творів та поділяючи його за характером на два типи (пісенний та сонатно-симфонічний), вчений зазначає: «Людина, яка володіє мисленням «пісенного складу», в своєму сприйманні сонатно-симфонічних творів ... шукає пісню, пристосовує відношення художніх образів до закономірностей пісенного мислення» [12, с. 21], а, отже, свідомо чи несвідомо «збіднює» власний музично-естетичний досвід. Тому музично-естетичний розвиток у підлітковому віці потребує цілеспрямованого керування, оскільки, як стверджує В. Рагозіна, такий вік – «це один із найяскравіших, найнасиченіших періодів життя і неправильна спрямованість його – непоправна втрата для суспільства, особливо в даний час» [10, с. 51].

Гуманістичний зміст у музиці варто розглядати як елемент, принесений ззовні. Як невід'ємна якісна складова музичних образів, їхня суттєва основа морально-гуманістичний зміст музичних творів здатен творити диво в одухотворенні буття і морального збагачення індивіда. В. Сухомлинський вказував, що «без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної, культури». Отже, створюючи в музиці художню цінність, моральне і прекрасне, здійснюють особливі сили вплив на людину. У центрі мистецтва завжди стоїть людина – вона є головним предметом його дослідження. У процесі пізнання світу крізь призму мистецтва в підлітка розвивається оцінювальне світосприймання, художньо-образне мислення, уявлення, формуються естетичні почуття.

Важливим питанням сучасності є розробка такої системи шкільного навчання і виховання, яка б відповідала запитам розвиненого суспільства. Єдність інтелекту і душі, думки і почуття, об'єктивного і суб'єктивного несе в собі музичне мистецтво. Якщо наука дає дитині знання про світ, то музика вчить сприймати і відчувати красу цього світу, чуттєво його пізнавати. Саме твори музичного мистецтва дають змогу засвоїти їх зміст шляхом його переживання, розвинута чутливість дитини забезпечує сформованість її морально-естетичних, гуманістичних основ як особистості.

Естетичне відношення – це завжди переживання, це діяльність почуттів або духовна діяльність. І цьому естетичному до навколишнього світу, художніх творів вчить музичне мистецтво. Воно у специфічній формі дає змогу чуттєво пізнати світ, пережити той величезний досвід людських почуттів, який накопичило людство за всю історію свого існування. Завдяки своїй емоційно-образній природі твори музичного мистецтва здатні донести думки, ідеї, погляди, передати в конкретно-чуттєвій формі багатогранний зміст людських відносин; їх сприйняття людиною породжує складні переживання радості й горя, піднесення й печалі, довіри і скорботи тощо. Завдяки механізму перенесення життєвих станів інших людей на власне життя, співчутливого ставлення до сприйнятого, суспільні проблеми, ідеали, цінності, виражені у творах музичного мистецтва, можуть стати глибоко особистими, якщо вони сприйняті, відчуті й пережиті.

Естетичне відношення включає в себе: естетичне сприйняття, почуття, оцінки, судження, потребу, смаки та ідеали. Цей естетичний комплекс є основою естетичного виховання. Музично-естетичний розвиток можна прослідкувати через естетичне відношення. Для цього необхідно звернутися до тих структурних компонентів естетичного відношення, які особливо важливі для учнів і які слід формувати в підлітковому віці. Це передусім естетичні почуття, естетичні судження, в яких виражені естетичні смаки й ідеали особистості. Естетичні почуття, судження, сприймання мають особливо важливе значення в різноманітних видах діяльності учнів, але особливо в музичній діяльності.

Особливостями сприйняття музики є вміння слухати красу співзвучності, проїнятися настроєм, почуттями та думками автора. Естетичне сприйняття музики – це процес, в якому присутні і пізнавальні і емоційні сторони. На нього впливають естетичний досвід, характер естетичних знань і вмінь, настроїв, самопочуття та ін.

На нашу думку, в основу музично-педагогічної науки повинні лягти такі філософсько-методологічні принципи, як культуровідповідність, природовідповідність, діяльність, відображення і цілісний розвиток особистості, оскільки виховання – це насамперед цілісний процес. «Людина, – на думку Т. Адорно, – виховується як цілісна особистість. Не можна спочатку формувати музичні якості, а потім привчати до праці, спочатку займатися естетичним вихованням, а потім переходити до фізичного... Особистість розвивається не частинами, а цілісно» [1, с. 19].

Складність естетичного почуття пояснюється і його більш пізньою, порівняно з іншими почуттями, появою у дітей. Чим старшою стає дитина, тим складніші її естетичні судження, тим сильніше її бажання пізнати сутність краси. Перед педагогом постає завдання поетапного розвитку естетичних інтересів та потреб, активізації учнів, їх тенденції до самостійності, виховання здатності до узагальнення та підвищення рівня самосвідомості. Тому важливо створювати сприятливі умови для формування у підростаючого покоління високих естетичних ідеалів, повноцінних критеріїв оцінки музичного твору, вміння узагальнювати естетичні судження, виробляти ціннісне ставлення та високі ціннісні орієнтації, а також для створення можливостей національної ідентифікації особистості, яка здійснюється в процесі емоційного спілкування з національним музичним мистецтвом, стимулює особистість кожного учня в емоційному вдосконаленні внутрішнього світу, активному ставленні до творчої діяльності.

З педагогічного погляду важливо відзначити не лише значення естетичних переживань та усвідомлення вражень від них, а й здатність увійти у світ почуттів, образів, асоціацій, що, власне кажучи, і робить людину людиною. К. Стеценко твердив: «Почуття прекрасного, прагнення до нього – це моральна потреба людини – може бути розвинене й виховане музикою і поезією, які годні досягти вищої краси, роблячи з художніх творів модель-зразок... абсолют – бо художні твори дійсно уявляють з себе ті продукти людської діяльності, які найбільш наближаються до цього абсолюту» [12, с. 9].

Музика, з одного боку, перебуває над людиною, з іншого – людина сама відкриває себе музичному світові. Такий спосіб рефлексивного пізнання стає надзвичайно актуальним у процесі подальшого розвитку педагогічної теорії і практики. В мистецтві суспільні ідеали зливаються з естетичними – вони є цілісною єдністю і входять у відтворюючу структуру особистості. Щодо цього мистецтво виконує тільки йому властиві та нічим не замінні функції. Тому не можна допустити втрати довіри учнів до пізнавальної цінності мистецтва, його духовного багатства. Крім того, музичне мистецтво служить своєрідною зв'язуючою ланкою

між минулим і сучасним, виховує здатність не тільки до сприйняття нових творів, а й сприйняття та усвідомлення історичного минулого свого народу, його звичаїв, традицій тощо. Як основа духовного життя суспільства національне мистецтво є виразником потреби цього суспільства, його домагання в сфері матеріального і духовного виробництва, політики, науки та релігії. Воно служить джерелом: виховання історичної пам'яті; знання про народ, життєвий уклад українців, його культуру; формування національних ідеалів і сподівань (національна ідея); непереможного прагнення до волі й ненависті до рабства й неволі; широкого патріотизму й любові до України; любові й пошани до батьків, родини, роду, народу; чистоти й щирості почуттів, людяності, працьовитості. Як аргументовано доведено Г. Падалкою, «актуальність наступних досліджень в галузі мистецької освіти, спрямування її на розвиток духовної культури особистості в наш час зумовлено соціальними умовами, коли ринкові відносини роблять нас свідками того, як девальвуються духовні цінності, як меркантильність у багатьох людей переважає над духовністю, як споживацькі настрої затуляють бажання пізнавати, діяти, творити. Звідси у значній частини учнівської та студентської молоді спостерігається зубожіння життєвих, мистецьких пріоритетів, надання переваги меркантильності...» [8, с. 30].

Використання в процесі музично-естетичного виховання традицій народу, його культурної та педагогічної спадщини, музично-педагогічних праць прогресивних діячів сприяє втіленню в життя національної ідеї, основних ідеалів добра та краси, гармонійному розвитку особистості.

Музично-естетичне виховання і навчання підлітків повинно здійснюватися як єдиний органічний процес творчого розвитку особистості учня, виховання у нього естетичного відношення до музичного мистецтва в процесі оволодіння естетичними знаннями і вміннями.

При формуванні естетичних умінь вчителів важливо враховувати, що первинне визначення слова «естетика» означає «чуттєвий». З урахуванням цього визначення «естетичні вміння» є чуттєвою зоною. Наявність емоційного переживання дитини від сприйняття, при відтворенні творів мистецтв, зокрема – музики, свідчить про адекватність і глибину музично-естетичного виховання.

Учні постійно спілкуються з різними видами мистецтва, але без цілеспрямованого педагогічного керівництва ефект їх виховного, естетичного і пізнавального впливу часто стає дуже незначним. Цілісна система формування естетичних умінь повинна відображати логічний ряд взаємопов'язаних професійно-педагогічних завдань.

Отже, вчителів важливо пам'ятати, що формування естетичних умінь учнів в основі своїй передбачає розвиток сприйнятливості до краси музичного мистецтва, а через неї до краси людських почуттів і ставлення до навколишньої дійсності, збереження і творення краси в житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адорно Т. Теорія естетики / Т. Адорно. – К.: Основи, 2002. – 518 с.
2. Апраксина О. А. Методика музикального виховання в школі / О. Апраксина. – М.: Просвещение, 1984. – 261 с.
3. Грищенко Т. А. Становлення і розвиток музично-естетичного виховання в гімназіях України (XIX ст. – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Т. А. Грищенко. – К., 1998. – 16 с.
4. Дем'янчук О. Н. Формування музично-естетичних інтересів учнів загальноосвітньої школи / О. Н. Дем'янчук. – К., 1995. – 37 с.
5. Лисенко М. В. Листи / Упор., примітки та коментарі О. Лисенка. – К.: Мистецтво, 1964. – С. 272.
6. Ляшенко М. П. Сучасні зарубіжні концепції музичного виховання / М. П. Ляшенко // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 2. – С. 171–178.
7. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (друга половина XIX – поч. XX ст.) / О. В. Михайличенко. – К.: Вид. центр КДПУ, 2000. – 340 с.
8. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – К.: Освіта України, 2010. – 274 с.
9. Панкевич Г. И. Искусство музыки / Г. И. Панкевич. – М.: Знання, 1987. – 112 с.
10. Рагозіна В. Особистісно-зорієнтований підхід до діагностики розвитку учнів у процесі художньо-естетичного виховання / В. Рагозіна // Рідна школа. – 2001. – № 1. – С. 50–57.
11. Сапожнік О. Музично-естетичне виховання старшокласників у системі середніх загальноосвітніх шкіл різного типу / О. Сапожнік // Рідна школа. – 2001. – № 4. – С. 12–14.
12. Сапожнік О. Музично-естетичне виховання старшокласників у системі середніх загальноосвітніх шкіл різного типу / О. Сапожнік // Рідна школа. – 2002. – № 12. – С. 20–22.